

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЙНИХ ІНШОМОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПІД ЧАС АУДИТОРНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Н.С. Саєнко

*доцент, декан факультету лінгвістики,
завідувач кафедри англійської мови № 1
Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”*

Стаття присвячена основним аспектам проблеми формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей під час аудиторної та позааудиторної самостійної роботи. Розглядаються особливості діяльності викладача іноземної мови у навчанні іншомовного професійного спілкування та шляхи співпраці випускових галузевих кафедр з кафедрами іноземних мов.

Ключові слова: іншомовна компетенція, викладання ESP.

Трансформація процесу викладання та вивчення іноземних мов спеціального вжитку у немовних вищих навчальних закладах, покликана до життя необхідністю приєднання України до загальноєвропейського освітнього середовища, вимагає спрямування даного процесу на цільову ситуацію, тобто ринок праці, та потреби професійно орієнтованого навчання.

Директивні документи [2; 4] вимагають внесення суттєвих змін в усі ланки навчального процесу з іноземних мов. Розповсюдженою у вищих навчальних закладах України схемою етапізації навчання можна вважати таку:

1) абітурієнти приходять на I курс з підготовкою, базованою на шкільній програмі, яка будується на вивченні GE (General English – англійська мова загального вжитку);

2) на I-II курсах студенти технічних спеціальностей вивчають GTE (General Technical English – англійська мова загальнотехнічного вжитку);

3) починаючи з III курсу одночасно зі спеціалізацією у вивченні фахових дисциплін рідною мовою студенти вивчають ESP (English for Specific Purposes – англійська мова спеціального вжитку).

Однак, слід зазначити, що студенти III-IV курсів, які вже вивчають свою спеціальність, не завжди володіють знаннями з неї на достатньому рівні. І вивчення англійської мови – це є етап доучування і активізації саме спеціальності, а не тільки і не стільки іноземної мови як такої. До того ж студенти різних кафедр починають вивчати спеціальність неодноразово, і це пояснюється об'єктивними причинами. Так, студенти немовних гуманітарних спеціальностей отримують певні знання із свого майбутнього фаху ще в школі, що дає їм можливість починати спеціалізацію раніше, ніж студентам технічних спеціальностей (наприклад, “Комп'ютеризовані технології та системи поліграфічного

виробництва”, “Зварювальне обладнання” та ін.), які починають спеціалізацію пізніше, на III-IV курсах. Тому трапляються випадки, коли вивчаючи англійську мову спеціального вжитку деякі аспекти фахової інформації студенти отримують на заняттях саме англійської мови. Тобто така зрозуміла і логічна схема GE → GTE → ESP на практиці існує у різних модифікаціях.

Хоча питання етапізації та строків фахової спеціалізації студентів знаходиться поза межами компетенції кафедр іноземних мов, наведений приклад підкреслює те, що викладач ESP має не тільки володіти в певному обсязі спеціальностями своїх студентів (зазвичай викладач працює зі студентами декількох кафедр), але проявляти гнучкість в своїй роботі та вносити відповідні корективи у схему GE → ESP за рахунок різних прийомів навчання, наприклад, імпліцитного введення професійної лексики у сфері позафахової комунікації тощо. Відбираючи навчальні тексти для аудиторної і самостійної роботи студентів, викладач ESP не повинен зосереджувати свою увагу лише на вузькоспеціалізованих матеріалах. Кожна спеціальність не існує ізольовано, вона завжди є частиною більшого фахового утворення, яке характеризується власним понятійно-змістовим наповненням, відображеним у відповідних мовно-композиційних формах. Це видається цілком логічним, оскільки важко уявити абсолютну ізольованість науково-дослідних та технологічно-виробничих процесів кожної окремої спеціальності. Їх успішне функціонування можливе лише у форматі міжгалузевої, багатофахової інтегрованості.

Так, аналізуючи всі спеціальності кожного факультету НТУУ “КПІ”, слід зазначити, що кожна з них має свою сферу функціону-

вання, проте водночас існує значний понятійний пласт, зрозумілий і необхідний для всіх цих спеціальностей, тобто для певної групи спеціальностей. Така понятійна сфера і, відповідно, іншомовні тексти, в яких вона втілена, не є зрозумілими для студентів інших технічних спеціальностей. Тобто мова йде не про загально-технічну англійську мову і не англійську мову окремої спеціальності, а про мову загальну для групи технічних спеціальностей GTSE (General Technical Special English).

Таким чином схема GE – GTE – ESP отримує додаткову ланку і може трансформуватися у таку: GE – GTE – GTSE + ESP. У термінах практичної реалізації навчального процесу це означає, що до змісту навчання ESP повинні включатися тексти для аудиторної і позааудиторної самостійної роботи не тільки вузькоспеціалізовані, а й такі, що втілюють понятійні аспекти, спільні для груп споріднених спеціальностей. Це не з якому разі не означає, що викладач ESP має заглиблюватися і ґрунтовно опанувати дисципліни міжфахового змісту. Достатнім буде лише ознайомитися на відповідних спеціальних кафедрах з навчальними планами для того, щоб координувати свої дії та навчальні дії студентів в аудиторній і самостійній позааудиторній роботі: вивчати англійською мовою аналогічні теми одночасно з введенням їх рідною мовою, або з деяким відставанням у часі. Це дає змогу студентам вирішувати двоєдине завдання: вивчати англійську мову спеціального вжитку і закріплювати знання із своєї спеціальності.

Невиправданим виявилось випередження за часом введення навчального матеріалу англійською мовою, оскільки в такому випадку спостерігається нашарування складностей: новий лінгвістичний матеріал у поєднанні з відсутністю понятійної бази призводить до дезорієнтації студентів, особливо під час самостійної роботи, і, як наслідок, зниження ефективності навчання.

На відміну від жорсткої темпоральної детермінації у вивченні тематичного матеріалу рідною і англійською мовами, питання обсягу, в якому такі теми можуть бути представлені у курсі ESP, є цілком прерогативою викладача англійської мови. У більшості випадків це залежить від кількості цікавого навчального матеріалу з конкретної тематики, який є у розпорядженні викладача. Наприклад, наявність значної кількості корисного навчального матеріалу з конкретної теми дозволяє розглянути таку тему англійською мовою в обсязі значно ширшому, ніж це заплановано на спеціальній кафедрі. Якщо текстового матеріалу багато, він може використовуватися, наприклад, для формування навичок і вмінь таких видів читання як переглядове і пошукове, що є особливо ефективним для ви-

конання навчальних завдань в режимі самостійної аудиторної і позааудиторної роботи або для формування вмінь діалогічного і монологічного мовлення при проведенні таких видів рольової гри як “конференція”, “нарада директорів” тощо. Нема потреби доводити, що розгляд теми у більшому обсязі завдяки ESP підвищує рівень фахової обізнаності студентів у їхніх майбутніх професіях.

Втілення вищенаведених змін у навчальний процес висуває значні вимоги до викладачів ESP. Відомо, що у вищих навчальних закладах України не готують викладачів англійської мови спеціального вжитку. І хоча підготовку викладачів англійської мови в Україні проводять понад 60 інститутів й університетів державної і недержавної форми власності, випускники отримують дипломи викладачів англійської мови, перекладачів, філологів, тобто викладання ESP здійснюють викладачі англійської мови загального вжитку. Підвищення кваліфікації в аспекті викладання іноземної мови спеціального вжитку здійснюється за рахунок проведення міжнародними організаціями TESOL, IATEFL конференцій, симпозіумів, семінарів, курсів ділової іноземної мови [1,16].

Окрім проблеми професійної підготовки в цьому питанні існує ще й дуже важливий психологічний аспект. Далеко не всі викладачі іноземних мов мають схильність і здібності до занурення у технічні дисципліни. Психологи наголошують на існуванні математичного і гуманітарного різновидів інтелекту. Зазвичай гуманітарну освіту, до якої належать іноземні мови, обирають люди, для яких предмети фізико-математичного циклу не є пріоритетними у сфері їхніх інтересів і необхідність поринути у світ технічних знань не викликає захоплення. Тут треба чітко ставити питання про ступені та межі, в яких викладач іноземної мови має бути обізнаний у майбутніх спеціальностях студентів. Мова не може йти про дублювання викладачем іноземної мови викладача зі спеціальності. Виключення становлять поодинокі випадки наявності подвійної або другої освіти у викладачів іноземних мов. І хоча не існує меж для самовдосконалення правомірним буде постановка питання про існування мінімально-достатнього рівня обізнаності у немовних спеціальностях для викладачів іноземних мов. Такий рівень має бути достатнім для того, щоб комунікація на теми спеціальності відбувалася, а мінімізація забезпечується окресленням базових понять і тем спеціальності.

Насамперед це стосується навчальних матеріалів, особливо текстів. Чи мають тек-

сти для аудиторної і позааудиторної самостійної роботи бути спеціалізованими, тобто стосуватися специфічних явищ, притаманних виключно представленої фаховій галузі? На перший погляд такі тексти здатні підвищувати інтерес і мотивацію студентів до вивчення ESP. Проте тут знову спрацьовує механізм нашарування труднощів. На труднощі лінгвістичного плану накладаються труднощі понятійного плану, що доволі швидко призводить до послаблення інтересу до роботи з такими текстами, особливо під час самостійної роботи студентів, і, відповідно, до зниження мотивації.

Відповідь на питання про рівень складності текстів полягає у необхідності розгляду проблеми викладання ESP як цілісного процесу, і навчальні тексти для групової та самостійної роботи мають аналізуватися як компоненти такого процесу. Іншою важливою складовою цього процесу виступає компетенція і знання викладача ESP у понятійно-змістовому полі спеціальності. І саме така компетенція повинна впливати на вибір текстів. Тобто рівень складності текстів в понятійному плані має певною мірою визначатися ступенем володіння технічною спеціальністю викладачем іноземної мови. В цьому аспекті викладачі ESP знаходяться у більш сприятливому положенні, ніж викладачі GE, оскільки у більшості випадків вони самі приймають безпосередню участь у створенні навчальних матеріалів для аудиторної та самостійної роботи студентів кожної окремої спеціальності, на що орієнтує і Типова програма [4].

Цікаво відмітити, що з точки зору як адміністрації, так і студентів апріорно беззаперечним вважається факт, що викладачі іноземної мови повинні володіти спеціальністю якщо й не на рівні викладачів-предметників, то принаймні на рівні не нижчим, ніж у студентів старших курсів, які спеціалізуються у конкретній галузі. Практика свідчить, що всупереч логіці для студента більш природним в разі виникнення труднощів у понятійному розумінні спеціального англійського тексту є звертання за консультацією не тільки в аудиторний час, а й при виконанні самостійної позааудиторної роботи, не до викладача фахової дисципліни, а до викладача іноземної мови. Проте на думку деяких зарубіжних науковців [5] викладач іноземної мови не має потреби системно вивчати відповідні немовні спеціальності. Такий викладач повинен мати:

- позитивне ставлення до змісту ESP;
- знання фундаментальних принципів конкретної спеціальності;
- точне усвідомлення обсягу своїх знань з цієї спеціальності.

Іншими словами викладач ESP повинен бути не викладачем-фахівцем такої спеціальності, а особою, яка вивчає цю спеціальність з підвищеною зацікавленістю [5, 163]. Останній з на-

ведених вище пунктів, який стосується усвідомлення обсягу своїх знань має дуже важливе значення. Фактично у своїй повсякденній роботі викладач іноземних мов, спираючись на підходи до навчання, центровані на аналізі потреб студентів, постійно разом зі студентами вивчає різні аспекти їхньої спеціальності. Таким чином, накопичується значний обсяг знань і чи не єдиним суттєвим недоліком при цьому виступає їхня недостатня систематизованість. З метою впорядкування навчального матеріалу для аудиторної та самостійної роботи по ESP кожної спеціальності, які вивчаються в НТУУ "КПІ", нами була розроблена структура "Специфікації спеціальності".

До такої специфікації входять три документа. Перший – це опис спеціальності у вигляді розгорнутого тексту, який включає відомості про:

- розвиток даної галузі науки в історичному аспекті;
- причини і необхідність відокремлення саме цієї спеціальності;
- видатних вчених, які сприяли розвитку цієї спеціальності;
- історію відповідної кафедри в НТУУ "КПІ";
- основні теоретичні та практичні здобутки у цій галузі;
- перспективні напрямки наукових досліджень;
- зв'язок цієї спеціальності з іншими науковими і технічними галузями;
- вплив розвитку спеціальності на загальну еволюцію людства в цілому тощо.

По суті це низка текстів із крізним сюжетом для аудиторної і самостійної роботи. Деякі тематичні фрагменти, особливо ті, що насичені термінологією з відповідними дефініціями, можуть використовуватися з метою формування навичок і вмінь вивчаючого читання під час аудиторної фронтальної роботи. Тексти описового характеру, зокрема розгорнуті історичні екскурси, є ефективним матеріалом для самостійної позааудиторної роботи при навчанні переглядового і пошукового читання. Такі тексти, з одного боку, допомагають чіткіше усвідомити понятійний зміст спеціальності, а з іншого – готують до адекватного сприйняття і розуміння спеціальних текстів ESP, які формують каркасну побудову навчального матеріалу просунутого етапу навчання іноземної мови в немовних вищих навчальних закладах. Тематика таких текстів дає змогу розвивати навички і вміння креативного писемного мовлення в режимі самостійної роботи, а саме написання рефератів, повідомлень,

есе. Тексти цієї категорії використовуються і як основа для формування вмінь усного мовлення, зокрема монологічного висловлювання. Слід зазначити, що однією з розмовних тем на підсумковому іспиті пропонується тема "About Myself and My Speciality", в якій студент поряд з фактологічним матеріалом має представити власну аргументовану думку про переконливі підстави для вибору саме цієї спеціальності як майбутнього фаху.

Другим документом "Специфікації" є перелік навчальних дисциплін, окрім іноземної мови, які студенти даної спеціальності вивчають протягом всього курсу навчання. Такий документ дозволяє вирішувати задачу відбору навчальних іншомовних текстів для аудиторної і самостійної роботи, їхньої тематичної класифікації і особливо розподіл і включення їх до відповідних етапів навчального плану в узгодженні за часом і обсягом з навчальними планами відповідних дисциплін на технічних факультетах. Це сприяє поєднанню всіх аспектів аудиторного і самостійного навчання у досягненні загальної мети – формування у студентів професійних мовних компетенцій для їхнього ефективного функціонування у культурному розмаїтті навчального та професійного середовища.

Третій документ специфікації являє собою опис можливих сфер діяльності на ринку праці випускників даної спеціальності. Такий матеріал є надзвичайно необхідний і корисний. По-перше, він розширює поле діяльності розробників навчальних програм ESP з аудиторної і самостійної роботи для проведення різноманітних опитувань та анкетувань з метою аналізу потреб фахівців галузі для вдосконалення процесу підготовки спеціалістів. По-друге, детальне вивчення ринку праці дає змогу студентам більш свідомо підходити до навчання, що підвищує мотивацію до отримання професії.

Аналізуючи особливості роботи викладача при переході від GE до ESP, слід брати до уваги такий важливий факт, як зміна статусу іноземної мови як навчальної дисципліни і відповідна зміна у відношенні до неї з боку всіх зацікавлених суб'єктів навчального процесу – від студентів і викладачів фахових дисциплін до адміністрації вищих навчальних закладів і потенційних роботодавців. Іноземна мова з предмету з незалежним статусом перетворюється на компоненту фахового вдосконалення, яка дає студентам змогу адекватно функціонувати у професійному середовищі. І попри чітке усвідомлення, що це є компонента значної ваги, відношення до іноземної мови лише як засобу професійного зростання студентів у вищих немовних закладах освіти лишається традиційно сталим. Рух на приєднання до Болонського процесу дає надію викладачам ESP на подолання негативних наслідків такого традиційного ставлення. В

першу чергу це стосується співпраці з викладачами фахових дисциплін. Оскільки ініціаторами такої співпраці здебільшого виступають викладачі ESP, з боку викладачів-предметників часто складається враження, що їм намагаються нав'язати додаткову, непов'язану з їхніми функціональними обов'язками роботу. Існують на щастя і позитивні приклади плідної співпраці, наприклад, у НТУУ "КПІ", у Харківському національному університеті імені В.Каразіна, у Запорізькому національному технічному університеті, про що свідчать виступи учасників Міжнародного форуму "Мовна освіта: шлях до інтеграції" [3, 89-90].

Викладачі ESP окрім вищезазначених функцій розробника навчальних матеріалів для аудиторної та самостійної роботи студентів, укладача навчальних планів, змушені виступати в ролі популяризатора, який здійснює постійну роз'яснювальну і заохочувальну роботу з профілюючими кафедрами. Перш за все необхідно наголошувати на взаємній, двосторонній користі такої співпраці. Викладачі-предметники консультують кафедри іноземних мов у питаннях фахової підготовки. З іншого боку викладачі ESP, які використовують у роботі зі студентами професійно-орієнтовані тексти, доступ до яких значно полегшився завдяки використанню Інтернету і наявності в Україні великої кількості іноземних фірм, мають змогу надавати спеціальним кафедрам інформацію про найсучасніші дослідження і розробки у фахових галузях. І хоча чимало науковців технічних галузей спромоглися досягти певного рівня володіння іноземними мовами завдяки самоосвіті, відвідуванню курсів, стажуванню тощо, значна кількість з них не володіє іноземними мовами на рівні, достатнім для дієвої професійної комунікації, а відтак потребують сторонньої професійної допомоги у своєчасному отриманні інформації про світові досягнення у питаннях, що становлять їхній професійний інтерес. І пояснюється, доречі, це тим, що викладач технічних дисциплін є ніхто інший, як вчорашній випускник технічного вищого навчального закладу, в якому ще декілька років тому не існувало науково обґрунтованого і відповідно розробленого професійно-орієнтованого навчання іноземної мови для професійного спілкування.

Робота в команді викладачів мовних і технічних кафедр передбачає необхідність вирішення принаймні двох головних завдань:

1) необхідно чітко розмежувати спільні та персональні ролі та ділянки роботи для

викладачів іноземних мов і спеціальних предметів;

2) важливо правильно вибрати викладачів спеціальних кафедр для співпраці.

Практика свідчить, що не завжди найбільш знаний і шанований в своїй галузі фахівець виявляється найбільш цінним для сумісної роботи. Не кращим є й підхід, до якого вдаються галузеві кафедри: пропонувати для співпраці або молодих викладачів, які не мають досвіду викладацької роботи, або таких, що є на разі менш завантаженими. Основними критеріями для вибору співпрацівників має стати їхня зацікавленість і налаштованість на впровадження ESP. Саме тут і повинен виступити викладач іноземної мови в ролі пропагандиста і заохочувача. Необхідно не тільки відшукувати співпрацівників, а й створювати їх застосовуючи переконливу аргументацію та сприяючи форму-

ню внутрішньої мотивації викладачів спеціальних предметів.

Таким чином, успішне вирішення питання формування у студентів нелінгвістичних спеціальностей іншомовних професійних компетенцій залежить не тільки від розробки та впровадження навчального матеріалу для аудиторної та самостійної роботи, базованого на аналізі фахових потреб студентів, не тільки від оптимальної організації навчального процесу із застосуванням мультимедійних засобів і дієвих прийомів навчання, не тільки від підвищення мотивації студентів до навчання, а й значною мірою від чітко розробленої стратегії тісної, обопільно вигідної співпраці викладачів кафедр іноземних мов і випускових кафедр нелінгвістичних гуманітарних і технічних факультетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Англійська мова спеціального вжитку в Україні (ESP)*. Допроєктне дослідження. – К.: Ленвіт, 2004. – 124 с.
2. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти*: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання докт. пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. *Міжнародний форум "Мовна освіта: шлях до євроінтеграції"*: Тези доповідей / За ред. С.Ю.Ніколаєвої, К.І.Онищенко. – К.: Ленвіт, 2005.– 290 с.
4. *Програма з англійської мови для професійного спілкування* // Г.Є.Бакаєва та ін. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
5. *Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A Learner-Centered Approach*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 168 p.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2007 р.

